

OSMANLI ARAŒTIRMALARI

XXVI

NeŒir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER

Misafir Editörler:

Hatice AYNUR - Mehmet KALPAKLI

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXVI

Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŒOĐLU'na

ARMAĐAN - II

İstanbul - 2005

TÜRK DİVAN ŞAİRLERİNİN BİRBİRLERİNİ DEĞERLENDİRME TARZLARI*

*Menderes COŞKUN***

Divanlardan hareketle, şairler hakkında kesin hükümler çıkarmanın, divan şiirinin varlık sebebiyle çeliştiğini söyleyerek konuya başlamak gerekir. Çünkü sanat için şiir yazan bir divan şairi, okuyucuya biyografik, felsefi, sosyolojik, tasavvufi bilgiler vermek için değil, gerektiğinde bu bilgileri de kullanarak, sanatıyla ve nükteli söyleyişi ile muhatabını etkilemek için şiir yazar. Bundan dolayıdır ki şairler şiirle ilgili değerlendirmelerinde “sihr”, “efsûn”, “i’câz”, “nükte” ve “hüner” gibi kelimeleri sıkça kullanmışlardır. Divan şiiri geleneğine bizden daha yakın olan Ahmet Hamdi Tanpınar, “Eski Şiir” başlıklı yazısında, divan şairlerinin şiire bir dil sanatı olarak baktıklarını şöyle ifade eder: “*Eski şairlerin en büyük meziyetleri şiirin dilden çıktığını, onun mucizeli bir imkânı olduğunu bilmeleri, heyecanlarını sözün mânasıyla değil, mısraın sesine ve bir mısraa sıkıştırdıkları hârikülâde harekete emanet etmeleriydi*”.¹ Şiire âdeta bir nesirmiş gibi bakan Nâmık Kemal, divan şiirindeki teşbih geleneğini bilinçli olarak görmezlikten gelerek, ondaki sevgili tasvirini bir ucube olarak göstermiştir. Aynı bakış açısıyla divan şiirinden, şair ve toplum hakkında gerçekte hiç ilgisi olmayan sonuçlar çıkarılabilir. Halbuki, divan şairi, sanatını icra ederken, şairlik dışındaki kimliklerini geride bırakır ve tabii olduğu geleneğin malzemesine ve kurallarına uygun bir eser ortaya koymaya çalışır. Bundan dolayıdır ki, şarap ve meyhane ile ilgili belki de en güzel şiirler, bir şeyhülislâm

* Şairlerin birbirleriyle ilgili değerlendirmeleri henüz yayımlanmamış başka bir yazımızda kronolojik olarak ele alınmıştır. Bu yazı onun bir girişi niteliğindedir.

** Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Eski Şiir,” *Edebiyat Üzerine Makaleler*, haz. Zeynep Kerman, İstanbul, 1977 s. 177-8.

olan Yahyâ'nın kaleminden çıkmıştır. Biz bu çalışmamızda, divan şiirinin yukarıda söz konusu ettiğimiz temel niteliğini göz önünde bulundurarak, şairlerin divanlarında birbirleriyle ilgili yaptıkları değerlendirmeler üzerinde durmayı hedefledik. Divanlarda şairler birkaç sebeple anılmışlardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1) Hiciv sebebiyle anma

Divan şiirinde edebî hiciv ve tenkit örnekleri az değildir. Şairler kendilerini överken veya savunurken diğer şairleri çoğunlukla ad vermeden eleştirmişlerdir. Bu eleştirilerin birçoğunda nükte yapmak ve hüner göstermek esastır. Diğer bir ifadeyle divan şairi, beşerî bir olgu olan övünme ve hicvi, bir sanat veya nükte malzemesi olarak şiirlerine konu etmiştir. Şairlere yönelik ad vermeden yapılan hicivlerin en güzel örnekleri Nefî'nin kaleminden çıkmıştır:

*Nev-heves bir müteşâir ki dahi bin yıl eğer
Fikr-i şî'r etse görünür yine endîşesi hâm²*

*Ammâ yine bir söz ne kadar nâzik olursa
Dahli ana erbâb-ı hased ol kadar eyler*

*Üstâd olıcak sözde hasedden kaçılır mı
Zîrâ hüneri reşk ü hased mu'teber eyler*

*Yetmez mi bu devlet kim bana reşk ede dâim
Bir tâife kim dâ'vî-i fazl u hüner eyler*

*Ammâ giricek ma'reke-i ma'nîye evvel
Şemşîri kor endîşe-i zırh u siper eyler*

*Söz müdür o kim nüshasını nükte-şinâsân
Haşv-i şikem-i rahme-i dîvâr u der eyler³*

Bu beyitlerde Nefî'nin hangi şairleri eleştirdiği hususu, ne şairi ne de okuyucuyu ilgilendirmiştir. Bu beyitlerde okuyucu, zevkini, mana ve mesajın

² Metin Akkuş, *Nefî Divanı*, Akçağ, Ankara, 1993, s. 218.

³ Akkuş, a.g.e., 79-80

hayal ve lâfızla yaptığı dansı seyretmekten alır. Çünkü bu manzum tenkitler saf şiir seviyesine yükselmişlerdir. Meselâ son beyitte Nef'î, başarısız şairleri şöyle eleştirir: 'Onların şiirlerine şiir mi denir? Zira şiirden anlayanlar, onların şiirlerini içeren kâğıtları veya defterleri ancak duvarlardaki boşlukları doldurmak için kullanırlar.' Yani kitaplıktaki boş rafları doldurmak için kullanılan şiir kitaplarına veya hafızaya değil de işkembeğe atılan şiirlere şiir mi denir?

Ad verilerek yapılan hicivler çoğunlukla kıta nazım şekliyle yazılmıştır ve bu kıtaların en meşhur ikisi Şeyhülislâm Yahyâ ile Nef'î'ye aittir.⁴ İki ünlü şairin bu meşhur atışmasında rekabet veya nefretten ziyade nükte esastır. Öte yandan *Sihâm-ı Kazâ ve Teşrifâtü'ş-Şu'arâ*'da yer alan manzumelerin çoğunda şairler, malzemesini incelikten ziyade kabalık ve argodan temin etmeye çalışmışlardır. Tevcih, muhtemilüzzıddeyn, kinâye ve tariz yerini sövme, tezyif ve temeshura terk etmiştir. Edebiyat tarihleri, antolojiler ve şiirseverlerin hafızaları, bu tarz şiirlerin hem Osmanlı toplumunda hem de modern Türk toplumunda itibar görmediğine şahitlik etmektedir. Agâh Sırrı Levend'in ifadesiyle "bugün bir tulumbacının bile çekinmeden söyleyemeceği bu 'müstehcen' sözleri",⁵ divan şairlerinin alışkın olduğumuz zeka, hüner, zarefet ve nezaketleri ile bağdaştırmak oldukça zordur. Bu tür kaba hicivlere, Taşlıcalı Yahyâ ve Kütahyalı Rahîmî gibi bazı şairlerin divanlarında da rastlamak mümkündür. Yahyâ Bey kıtalarında Rahîmî ve Siyahî gibi şairlerin yanı sıra özellikle Hayâlî'yi eleştirir. Hayâlî'nin şöhretini bir türlü hazmedemediği anlaşılan Taşlıcalı Yahya Bey, Kanuni Sultan Süleyman'a hitaben yazdığı bir kasidenin fahriye bölümünde doğrudan Hayâlî'yi hedef alır.⁶ Başka bir kıtasında Hayâlî'nin Kandî'den üstün tutulmasından duyduğu rahatsızlığı dile getiren Yahyâ Bey, Kandî'nin başarısız bir şair olduğunun herkes tarafından bilindiğini, dolayısıyla Hayâlî'ye ona göre değer biçmenin yanlış olduğunu ima eder:

*Didi halkın biri nazm-ı Hayâlî
Ola mı nazm-ı Kandî'ye berâber*

⁴ Şimdi hayl-i sühanverân içre - Nef'î mânendi var mı bir şâ'ir - Sözleri seb'a-yı mu'allakadur - İmrü'l-Kays kendüdür kâfir (Ş. Yahyâ); Bize kâfir demiş müftî efendi - Tatalum ben ana diyem müselmân - Varıldukda yarın rûz-ı cezâyâ - İkimüz de çıkaruz anda yalan (Nef'î) [Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ, Ankara, 1999, s. 65].

⁵ Agâh Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK, Ankara, 1999, s. 151

⁶ Bk. Yahya Bey, *Dîvan: Tenkidli Basım*, haz. Mehmed Çavuşoğlu, İÜEF, İstanbul, 1977.

*Didüm Kandî sözinde yok halâvet
Bilür anı cihân halkı mukarrer*

*N'ola andan yig olursa Hayâlî
Ki top yokdansa torlak yeg dimişler⁷*

Âşık Çelebi, Yahyâ Bey'in Hayâlî'yle ilgili bu değerlendirmesini tezkiresinde söz konusu etmiştir. Yahyâ Bey, başka kıtalarında da Hayâlî'yi eleştirir.⁸

Kütahyalı Rahîmî ise Kara Mahmûd adlı bir şairi şöyle tenkit eder:

*"Aceb üstâdsuzdur Kara Mahmûd
Sanur şâ'irliği bir cüz'i sanat*

*Rekâket ne nedür eş'âr-ı mevzûn
Birin bilmez Arûz okursa kat kat*

*Bu kandan kim ola eş'âr-ı matbû
Vire elfâz-ı güher-bâra ziynet*

*Özi hayvân sözi sem[m]-i helâhil
Kara yüzünde agzı çâh-ı zulmet*

*Fesâhat kânu şî'rûn şekl-i zîştün
Aceb bahr-i cehâlet zât-ı nekbet*

*Ne haddündür seniün şî'r ü kasâyid
Düşer mi agzuna esrâr-ı hikmet*

*Rahîmîyem benüm yok kıl u kâlüm
Benüm bir sâf-dil bir sâde-sûret*

*Zekâ vü hamle şeklüm şâhid oldı
Dilüm bir bülbül-i bâg-ı letâfet*

⁷ Yahyâ Bey, a.g.e., 597-598.

⁸ Bk. Yahyâ Bey, a.g.e., 598, 602.

*Sakalun sağışınca tu yüziine
Sana vü şî'rüne sad bâr-ı la'net"⁹*

2) Doğrudan övgü maksadıyla anma

Şairler, divanlarda bazen bir methiye veya mersiye'nin konusu olmuşlardır. Bir şair hakkında, kaside, kıt'a gibi herhangi bir nazım şekliyle yazılmış methiyeler ve hicviyeler, genellikle edebî değerlendirme kapsamında kabul edilmezler. Bu şiirlerde gaye övgü veya yergi olduğu için şair, söz konusu kişi için mümkün olan bütün övgü veya yergi sıfatlarını abartılı bir şekilde kullanarak hüner göstermeye çalışır. Konusu şairler olan övgü şiirleri arasında Nâ'îlî, Sabrî ve Nef'î'nin Şeyhülislâm Yahyâ için yazdıkları methiyeleri, Neşâtî'nin "Der-midhat-i Hazreti İsmet" başlıklı kasidesi,¹⁰ Sâbit'in, Râmî Efendi'nin re'îsü'l-küttâb olması münasebetiyle kaleme aldığı "Târîh-i re'îsü'l-küttâb-şuden-i Râmî Efendi" başlıklı manzumeyi,¹¹ Nedîm'in İzzet Ali Bey'in defterdarlığı için yazdığı tarih manzumesini,¹² Râşid'in "Der-senâkârî-i kıdvetü'ş-şu'arâ Nâbî Efendi"¹³ başlıklı kasidesini, Erzurumlu Zihnî'nin İbrahim Hakkî ve Hâzık için yazdığı manzumeleri¹⁴ sayabiliriz.

Şairler, müstakil manzumelerin dışında zaman zaman beyitlere de konu olmuşlardır. Bazı şairler, en azından şiire yeni başladıkları dönemde, kendilerine üstat olarak seçtikleri ve şiirlerine nazire yazdıkları şairleri manzumelerinde methetmişlerdir. Şöhretli şairlerin divanlarında, ikinci sınıf diyebileceğimiz şairlerin üstat olarak anılmalarının sebebi budur. Bu şiir parçaları, şairlerin edebî kişiliklerinin daha doğru çözümlenmesine yardımcı olabilir. Özellikle nazire yoluyla oluşturulan kaside ve gazellerde, kendisine nazire yazılan şair övülmüş, kaynak veya referans olarak gösterilmiştir. Meselâ Erzurumlu Emrah "olur" re-

⁹ Ahmet Mermer, *Kütahyalı Rahimi ve Divanı*, Sahhaflar Kitap Sarayı Yay., İstanbul, 2004. (*Metin Bankası*)

¹⁰ Mahmut Kaplan, "Neşâtî Divanı" Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1981. (*Metin Bankası*): Cenâb-ı 'İsmetî kim hâme-i mu'ciz-tırâzından/ Düşen her katre-i ter 'âleme feyz-i murâd eyler

¹¹ Turgut Karacan, *Bosnalı Alâ'eddin Sâbit, Divanı*, Cumhuriyet Üniv. Yay., Sivas, 1991, s. 328

¹² Abdülkadir Gölpinarlı, *Nedîm Divanı*, İnkilap ve Aka Kitabevleri., Şenoğlu Matbaası, İstanbul, 1972, s. 148

¹³ Halit Biltekin, *Vak'a-nüvis Râşid Efendi ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s. 135

¹⁴ Muhsin Macit, *Erzurumlu Zihnî Divanı*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001, s. 4, 96-98

difli kasidesinde, Fuzûlî'yi söz konusu eder. Fuzûlî divanına bakılınca onun da "olur" redifli bir kasidesi olduğu görülür.¹⁵ Neşâtî'nin de "rûz u şeb" redifli kasidesinde Fehîm'i söz konusu etmesi tesadüfî değildir.¹⁶ Kasidelerin yanı sıra nazire olarak yazılan gazellerde de usta şairler söz konusu edilmişlerdir. Meselâ, Şeyh Gâlib "çeşmüne" redifli gazelinde Neşâtî'yi şöyle anar:

*Müjdeler rûh-ı Neşâtî'dir diyen Gâlib sana
La'lini yâd et dür-i nâ-yâb gelsün çeşmine¹⁷*

Neşâtî divanına bakılınca, Gâlib'in, söz konusu gazeli Neşâtî'ye nazire olarak kaleme aldığı ortaya çıkar. Zira Neşâtî'nin bir gazelinin ilk beyti şöyledir:

*Çâk çâk ol 'aşk ile hûn-âb gelsün çeşmine
La'lini yâd it dür-i nâ-yâb gelsün çeşmine¹⁸*

Nedîm bir beytinde, Bâkî'nin şiirlerinin kendisine miras kaldığını, onların kendisinin olduğunu, dolayısıyla onun bir beytini alıntı yapıp da onun adını söylememesinin şaşılacak bir şey olmadığını söyler.¹⁹ Şairin daha çok kendi edebî kişiliğinin gelişimi ile ilgili somut bilgi içeren bu çeşit değerlendirmelerin başka bir örneği Şeyh Gâlib'e aittir. *Hüsn ü Aşk*'ında Nâbî'nin *Hayrâbâd*'ına yönelik ağır eleştirilerde bulunan Gâlib, bir beytinde Nâbî'yi ve diğer yetenekli şairleri beğendiğini söyler:

*Pesendim gülistân-ı şî'r-i Nâbî'dir yine Gâlib
Benim her tab'-ı mevzûn gerçi bir serv-i revânımdır²⁰*

Divan şairlerinin taklit yerine daha çok *peyrev* kelimesini kullandıkları göze çarpmaktadır. "Pey-rev", "arkası sıra giden, izinden giden, uyan" an-

¹⁵ Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, *Fuzûlî Divanı*, Akçağ, Ankara, 1990.

¹⁶ Tahir Üzgör, *Türkçe Divân Dîbâceleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990.

¹⁷ Naci Okçu, *Şeyh Galib: hayatı, edebî kişiliği, eserleri, şiirlerinin unumi tahlili ve Divanın tenkidli metni, I-II*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993, 823

¹⁸ Kaplan, , a.g.t., (*Metin Bankası*)

¹⁹ Muhsin Macit, *Nedîm Divanı*, Akçağ, Ankara, 1997, s. 89

²⁰ Okçu, a.g.e., 1993, s. 615

lamına gelmektedir.²¹ Meselâ, aşağıdaki ilk beyitte Neylî, Sâbit'i taklit ederek yazdığı şiirlerin gerçekten de ona ait zannedildiğini söyler. Sâbit ise kendisinin Mahir Efendi'yi taklit ettiğini, dolayısıyla şiirinin dostlarınca beğenileceğini ifade eder. Şeyhülislâm Es'ad da, Âsım Efendi'ye peyrev olmayanların güzel şiir yazamayacaklarını iddia eder:

*Ger itsem Sâbit-i merhûma tarz-ı şi'rde taklîd
Heman Sâbit sanur gûş eyleyenler dehrde anı* (Neylî)²²

*Yine Mâhir Efendi semtine pey-revlik itmişsin
Bu şi'r-i dil-pezîrîn Sâbitâ yârâna kem gelmez*²³

*Siihan-gûlukda pey-rev olmayan 'Âsım Efendiye
Çü Es'ad silk-i nazma böyle sad diirr-i girân çekmez*²⁴

Şeyh Gâlib, bir beytinde Pertev Efendi'yi taklit ederek oluşturduğu gazelin kendisinin “destanı” gibi olduğunu söyler.²⁵ Başka bir beytinde Gâlib, peyrev yerine “sâlik” ifadesini kullanır ve kendisinin Nedîm'in bir takipçisi olduğunu âdeta üzümlere ifade eder.²⁶

Şairler kendilerinin bir takipçi olduklarını söylemekle kalmamışlar, nadi-ren de olsa söz konusu ettikleri üstat şaire yetişemeyeceklerini söylemekten çekinmemişlerdir. Aşağıdaki ilk örnek beyitte Şeyhülislâm Es'ad, her ne kadar Ülker yıldız kümesinden daha düzgün ve ölçülü şiirler yazsa da, İshâk Efendi'nin peyrevi olmayı hak etmediğini söyler. İkinci beyitte Bosnalı Sâbit, kendi düşüncelerinin gümüşten külçesinin, Bâkî nazarında bir “pul” mesabesinde olduğunu söyler:

²¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1986, s. 1036

²² Atabey Kılıç, “Ahmed Neylî Divanı”, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 1994

²³ Karacan, a.g.e., 424

²⁴ Muhammed Nur Doğan, *Lâle Devri Şairi Şeyhülislâm Es'ad ve Dîvânı*, MEB, İstanbul, 1997, s. 216

²⁵ Okçu, a.g.e., 1993, 718: Cenâb-ı Pertev'e peyrevlik eyleyüp Gâlib - Benim dahi bu gazel dâsitânım olsa gerek

²⁶ Okçu, a.g.e., 1993: 790.

*Vifâk-ı pey-revîde yokdur istihkâkın İshâka
Kelâmın Es'ad a'lâ olsa da nazm-ı Süreyyâdan*²⁷

*N'ola nakkâd (d)isek Bâki'ye insâf budur
Ki bizüm nukre-i endîşemüz anun pulıdur*²⁸

3) Kendi şairliğini överken üstat şairi kıyas ve nükte malzemesi olarak kullanma

Bu tip değerlendirmelere de kasidelerin fahriye bölümlerinde ve gazelle-
rin makta beyitlerinde rastlarız. Bir kısmı nazire olarak kaleme alınan bu man-
zumelerde şairler, çoğunlukla kendi şairlik yeteneklerini övmek için üstat
şairleri kıyas malzemesi olarak kullanırlar. Bazen kendilerini onlardan üstün
tutarlar. Kendilerini klâsik şairlerden üstün gören Türk şairlerimizin tutumları
ilk bakışta gariptenebilir.²⁹ Halbuki şair, kıyaslarında herhangi bir özellik
bakımından en üstün niteliğe sahip olduğuna inandığı nesneyi kullanır. Me-
selâ, divan şairi, âşıklık konusunda Mecnûn'u, cömertlik söz konusu olunca
Hatem-i Tâ'î'yi, vahdet-i vücud konusunda Hallâc-ı Mansûr'u kıyas malzemesi
olarak kullanır. Fuzûlî,

*Bende Mecnûn'dan füzûn âşıklık isti'dâdı var
Âşık-ı sâdik benem Mecnûn'un ancak adı var*³⁰

beytinde; Nef'î

*Benim âşık ki rüsvâlıkla tutdı şöhretüm şehri
Yazanlar kıssa-i Mecnûn'ı hep yabâne yazmışlar*³¹

beytinde, Nâbî de

*Nâbî ile ol âfetün ahvâlini nakl it
Efsâne-i Mecnûn ile Leylâ'dan usanduk*³²

²⁷ Doğan, *Lâle Devri*, 267.

²⁸ Karacan, a.g.e., 1991, 73.

²⁹ Abdülkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1980, s. 280.

³⁰ Akyüz vd. a.g.e., 167

³¹ Akkuş, a.g.e., 1993, 295

³² Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, MEB, İstanbul, 1997, s. 756

beytinde, kendi aşıklık yönünü etkili ve sanatkârâne bir şekilde ifâde etme endişesiyle Mecnûn'u âşık sembolü olarak kullanmış ve kendini ondan daha üstün tutmuştur. Şairler, kendi şairlik yönlerini övmek için de aynı endişeyle Selmân, Bâkî ve Nef'î gibi şairleri üstat sembolü olarak kullanmışlardır ve üslûbun yönledirmesine göre bazen kendilerini onlardan üstün tutmuşlardır.

Yarı gerçek ve yarı efsanevî kişiler olan Mecnun ve Ferhat gibi aşıkların sayıları veya kadrosu değişmezken, gerçek kişiler olan üstat şairlerin kadrosu ve şairlik şöhretleri zamana göre birtakım farklılıklar gösterebilir. Nitekim, 15. yüzyıldan itibaren bazı Türk şairlerinin de üstatlar kadrosuna daha yoğun bir şekilde girmeye başladığını görüyoruz.

Şairlerin, şiirlerini sanat yapmak, hüner göstermek ve dolayısıyla insanlardan takdir görmek için yazdıkları açıktır. Şairlerin, en çok takdir görmek ve alkış toplamak istediği insanlar arasında devlet erkanının³³ yanında usta şairler vardır. Şair bazen kendisini üstat şairin takipçisi ve mirasçısı olarak görür ve onun yerini dolduracağını söyler, bazen şiirleriyle üstat şairin ruhunu şad edeceğini ifade eder, bazen de üstat şairin kendisini alkışlayacağını, kendisine hayran kalacağını, kıskançlık içine gireceğini, şairliğinden utanacağını ve hatta şairliği bırakacağını söyler:

Selsebil-i sühanum böyle revân görür ise
Akup ağzı suyu tahsîn ide Selmân u Kemâl (Necâtî)³⁴

Nef'i dahi 'ademde işittikçe sözlerim
Şâbâş u âferîni cihan-der-cihan verir (Nedîm)³⁵

Sâbit göreydi şi'rini şâbâş-hân olup
Eylerdi zât-ı pâkine imzâ belâgatı (İzzet Ali Paşa)³⁶

İnşâsı gibi pâk idi gâyet 'akîdesi
Nâbî olurdu şi'r-i terin görse şerm-sâr (Mü'minzâde Hasîb)³⁷

³³ Meselâ İzzet Ali Paşa kendi şairliğinin delili olarak sultanın kendisine "âferin" demesini gösterir: Da'vâ-yı şâ'iriyet idersem 'aceb midür - Bürhânî âferîn-i Hüdâvend-i dîn olur (İrfan Aypay, *İzzet Ali Paşa Divanı, Nigâr-nâme*, İstanbul, 1998, s. 64).

³⁴ Ali Nihat Tarlan, *Necâtî Beg Divanı*, Akçağ, Ankara, 1992, s. 87

³⁵ Macit, a.g.e., 1997, 21

³⁶ İzzet Ali Paşa'nın Atıf Efendi'ye yazdığı bir kasideden alıntıdır (Aypay, a.g.e., 1998, 102).

³⁷ Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâsı*, AKM, Ankara, 1994, s. 179

Göreydi cevher-i tîğ-i zebânım bu letâfetle
Elin sunmazdı Nef'î bir dahi şemşîr-ı ma'nâya (Neşâtî)³⁸

Görince sâ'id-i endîşemün pür-zürî-i şastın
Elin çekdi kemân u tîr-i nazm u nesrden Râmî
 (Râşid Efendi)³⁹

Okanur illerde vü dillerde şî'r-i Enverî
Zâtiyâ el çek yûri şimden girü eş'ârdan (Enverî)⁴⁰

Bu nazm-ı bî-nazîr u gıpta-fermâyı işitdükde
Kopar kabrinde rûh-ı Vecdî-i üstâddan feryâd (Sırrî)⁴¹

Şairler, kıyas unsuru olarak kullanacağı şairi seçerken bazen daha seçici davranırlar. Meselâ, aşağıdaki beyitlerde Neşâtî'nin, kasidelerini överken Nef'î'yi, muamma söz konusu olunca da Emrî'yi kıyas malzemesi olarak kullanması tesadüfî değildir:

Göreydi şîve-i tarz-ı kasâyidiim **Nef'î**
 Olurdi sözlerümün çâk çâk-i hayrânı (Neşâtî)⁴²

Olurdi her hayâlüm hayret-efzâ-yı dil-i **Emrî**
 Düşürsem meyl-i tab'um sehv ile gâhî mu'ammâyâ
 (Neşâtî K/10-4)

Yukarıdaki beyitlerden de anlaşılacağı üzere, şairlerin asıl gayeleri, kendi şiir tarzlarını sanatkârane bir şekilde övmektir; bunu yaparken üstat şairlerin şöhretini, sanat malzemesi olarak kullanmışlardır. Şairlerin, kendilerini üstatlara benzetmeleriyle, hattâ onların takipçisi olduklarını söylemeleriyle, kendilerini onlardan üstün görmeleri arasında mesaj bakımından çok fazla bir farkın olmadığı burada vurgulanmalıdır. Zira şair, kıyas malzemesi olarak Selmân, Bâkî gibi üstat bir şair yerine, "mercan"ı ve "inci"yi de alabilir ve şiirlerini görünce mercanın utancından kızardığını, taze incinin de bozardığını söyleyebilir:

38 İsmail Ünver, *Neşâtî*, KTB, Ankara, 1986, s. 22

39 Biltekin, a.g.e., 1993, s. 122

40 Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*, MEB, Ankara 2001, (*Metin Bankası*)

41 Şevkiye Kazan, "Üsküdarlı Sırrî: hayatı, şahsiyeti, eserleri ve Divanı, tenkitli metin-inceleme," Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2003, (*Metin Bankası*)

42 Ünver, a.g.e., 1986, 23

*Görüp bu dürlü dürlü nazm-ı pâküm şermden Bâkî
Kızardı pençe-i mercân bozardı lü'lû-yı ter hem⁴³*

4) Şair adlarının (mahlâslarının) güzel bir mana veya lâfız malzemesi olarak kullanılması

Özellikle mesnevilerde bu tarz kullanımlara sıkça rastlanır.⁴⁴ Enverî ve Behiştî'nin aşağıdaki beyitlerinde Rûşenî ve Nevâyî adları iştikak sanatı için bir malzeme olarak kullanılmıştır:

*Âfitâbum Enverî vafunda bir şi'r itdi kim
Gönli gözi rûşen olurdu göreydi Rûşenî (Enverî)⁴⁵*

*Bir emîr oldı Behiştî milket-i nazm içre kim
Câmî bir abdal ana nisbet Nevâyî bî-nevâ⁴⁶*

5) Alıntı (iktibas) sebebiyle anma

Şairler özellikle kasidelerinde usta şairlerden beyit alıntısı yaparlar. İktibas münasebetiyle adı çok anılan şairlerden birisi Sabrî'dir. Sabrî-i Şâkir, her ne kadar şöhreti günümüze kadar kuvvetli bir şekilde ulaşmamışsa da, adı Nef'î, Neşâtî, Sâlim gibi şairlerin divanlarına kendisinden yapılan alıntılar münasebetiyle girmiştir. Bilindiği gibi Sabrî, *Harâbât* şairi Ziya Paşa tarafından da övülmüş ve bu övgü Nâmık Kemal tarafından biraz abartılı bulunarak *Tahrîb-i Harâbât*'da eleştirilmiştir.⁴⁷ Nef'î, İlyas Paşa'ya yazdığı bir kasidede, Sabrî'nin Şeyhülislâm Said Efendi'ye sunduğu bir kasideden bir mısra alıntısı yapar:⁴⁸

⁴³ Küçük, Sabahattin (1994), *Bâkî Divânı*, TDK, Ankara, s. 312

⁴⁴ Bk. Menderes Coşkun, "Mesnevilerde Klâsik Şairlerle İlgili Değerlendirmeler," *Journal of Turkish Studies =Türklük Bilgisi Araştırmaları: Kaf Dağının Ötesine Varmak, Festschrift in Honor of Günay Kut, Essays Presented by Her Colleagues and Students I*, 27 (2003), 313-368

⁴⁵ Kurnaz, Tatcı, a.g.e.

⁴⁶ Yaşar Aydemir, *Behiştî Divânı: Behiştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni*, MEB, Ankara, 2000, s. 119

⁴⁷ *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, 1, s. 314

⁴⁸ a.y.

Bihamdillâh zamânında be-kavl-i Sabrî-i şâkir
"Girîbân-ı felek mehcûr-ı dest-i âh-ı şekvâdur"⁴⁹

Neşâtî, Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa'ya yazdığı "gelen" redifli bir kasidesinde sadrazamı övmek için uygun bir mazmun ararken aklına Sabrî'nin bir beytinin geldiğini söyler.⁵⁰ Bu beyit Sabrî'nin aynı redifli bir gazelinden alınmıştır:

Medhine şâyeste bir mazmûn ararken hâtıra
Nazm-ı Sabrî'den bu beyt-i pâk-ma'nâdur gelen
(Neşâtî, K/18-17)

"Çıkdı bir günlük yol istikbaline sultân-ı subh
Zerreler tursun mı mihr-i âlem-ârâdur gelen"⁵¹

Sabrî'nin şiirleri hafızaları süslemeye 18. asırda da devam etmiş olmalıdır. Zira tezkireci Sâlim, Sabrî'yi bir beyti münasebetiyle anar:

Anarken âh edip Sâlim dilin bu hâl-i düşvârın
Tesellî eyledi tab'ım bu beyti Sabrî-i zârın

"Olur hâdî reh-i maksûda bir gün Hazret-i Bârî
Bu yâd ellerde kalmaz dâmgâh-ı gam giriftârı"⁵²

Neylî de aşağıdaki beyitte Bâkî'yi ondan yaptığı bir alıntı münasebetiyle anar:

Bu 'asr için dimiş gûyâ bu beyt-i pâk-mazmûnı
Hudâ şâd ide dâ'im rûh-ı Bâkî-i suhandânı (Neylî)

"Metâ'-ı ma'rifet geldi revâcın buldığı demler
Zer-efşân eylesün nergisler evrâk-ı gülistânı"⁵³

⁴⁹ Metin Akkuş, *Nefî Divanı*, Akçağ, Ankara, 1993, s. 205

⁵⁰ Ünver, a.g.e., 1986, 72

⁵¹ Sabrî, *Dîvân-ı Sabrî-i Şâkir*, 1296, s. 132

⁵² Adnan İnce, *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı: Tenkidli Basım*, YÖK Matbaası, Ankara, 1994, s. 200

⁵³ Kılıç, a.g.t., (*Metin Bankası*)